

**КНИГА ПРО СІЯЧІВ РОЗУМНОГО, ДОБРОГО, ВІЧНОГО НА
НИВІ УКРАЇНСТВА**

Бабич Н.Д. 15 не останніх із могікан: Педагоги і вчені Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ століття : науковий нарис. – Чернівці : Букрек, 2010. – 329 с.

Ми спробували простежити, як краплина за краплиною сточували ... камінь зневаги влади і зневіри у своїх неабияких можливостях такі ж, як і ми, люди, які ніколи не переставали дбати про народ, до якого належали і якому все своє життя щиро і вірно служили. Обрали єдино прийнятний для них спосіб служіння – просвітництво, бо добре усвідомлювали, що лише світлі, освічені голови здатні думати про самоствердження, про свободу думки і духу.

Надія Бабич

Відродно, що останніми десятиліттями українському читачеві пропонується чимало видань про життєві долі відданих своїй справі і своєму народові особистостей, у тому числі й тих, які з ідеологічних причин замовчувалися або ж трактувалися викривлено, необ'єктивно. Низка таких досліджень поповнилася книгою відомого мовознавця, професора Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Надії Денисівни Бабич з оригінальною назвою «15 не останніх із могікан». Відкривається видання «Переднім словом», у якому авторка стисло, але переконливо обґрунтувала актуальність та необхідність написання такої книги. У «Вступі» Н.Бабич називає осіб, про яких вестиме мову на сторінках пропонованого джерела, і, ніби випереджуючи слушне запитання потенційних читачів, з'ясовує, чому нариси написані саме про цих людей. Причини очевидні: по-перше, шлях у майбутнє ми прокладаємо, продовжуючи справу відданих і талановитих попередників, які «зорали цілину і першими засіяли здорові зерна освіти і науки на Буковині й усій Україні» (з анотації до книги); а по-друге, їх імена не раз називають історики, історики мови зокрема, а авторка є викладачем історії української мови в університеті.

Центральним і тому найбільшим у книзі є розділ-рубрика «Вони були першими», у якому репрезентовані створені за архівними, історичними, енциклопедичними, сучасними і давніми науковими працями короткі розповіді про п'ятнадцятьох славних представників української духовної еліти – Анатолія Вахнянина, Кліма Ганкевича, Зенона Кузеля, Сергія Шпойнаровського, Антона Кліма, Антона Кобилянського, Юліана Кобилянського, Гната Онишкевича, Миколу Равлюка, Теодора Гартнера, Сидора і Григорія Воробкевичів, Омеляна Поповича, Степана Смаль-Стоцького і Василя Сімовича, життя і праця яких нерозривно пов'язані з Буковиною. Хочемо наголосити на тому, що авторці вдалося досить влучно схопити визначальні особливості діяльності кожного з портретованих і відобразити це в назвах розповідей про них (напр., нарис про Т.Гартнера називається «Правдивий муж науки і «сама доброта», про К.Ганкевича – «Предтеча буковинської україністики», про А.Кліма – «Великий учитель, провідник чеснот», про М.Равлюка – «Учитель з дуже реалістичним підходом до справи», про Л.Ясінчука – «Один із «духовно працюючих робітників» та ін.). Загалом, найменування розділів, рубрик, окремих нарисів рецензованої книги, як, зрештою, і сама її назва, характеризують Н.Бабич, на нашу думку, як майстра заголовків, репрезентуючи її оригінальний погляд на висвітлювані події, факти чи певні наукові положення.

У першій розповіді авторка висвітлює діяльність А.Вахнянина як просвітника, вірного поширенню українських ідей передовсім на рівні освіти, який, як і інші видатні його сучасники, вийшов за рамки вузького провінціалізму на всеукраїнські обшири. Тут подані короткі відомості його життєпису, деякі думки інших дослідників про його діяльність, з'ясовано його роль у розвитку освіти другої половини ХІХ – початку ХХ ст. на Буковині. Читач дізнається про взаємовідносини А.Вахнянина і Ю.Федьковича, про ставлення до нього М.Лисенка.

Національне відродження Буковини пов'язане з іменами багатьох визначних національно свідомих діячів, серед яких, як переконує авторка, і брати Воробкевичі. Величезною заслугою Сидора Івановича як педагога є те, що він докорінно змінив методику викладання музики, зробив її складовою не лише

естетичного і духовного, а й національного виховання, хоч ніколи не протиставляв народи, що мешкали на Буковині. Григорій Іванович залишиться в історії як невтомний трудівник на ниві плекання рідної мови: «Тоді, коли ще багато наших письменних людей писало незрозумілою, напівцерковною напівмосковською мовою, він твердо стояв за тим, що нам, українцям, треба так писати, як народ говорить, щоб люди могли написане легко зрозуміти» (с. 32). Цим двом світочам присвячений нарис «Педагогічна іпостась братів Сидора і Григорія Воробкевичів», який дослідниця завершує таким твердженням: «Братів Воробкевичів називають двома зорями, які освітили буковинський затуманений небосхил у другій половині ХІХ ст., справили потужний вплив на формування ідейних поглядів українців Буковини (і не лише їх), Вони вирішили для себе раз і назавжди, що мовою самовираження українців може бути тільки українська» (с. 35).

У нарисі про Кліма Ганкевича Н.Бабич доводить, що він усе життя служив науці думки і слова – як викладач української мови і літератури (авторка констатує, що саме він «став першим гімназійним професором Буковини, який навчав справді української мови» (с. 40)), як письменник, мовознавець, етимолог, етнограф, автор теоретичних і методичних праць з філософії, перекладач, співробітник кількох періодичних видань Галичини й Буковини, член колегії для видання шкільних підручників і укладання номенклатури. Дослідниця висвітлює також участь К.Ганкевича в культурно-освітньому русі Буковини другої половини ХІХ ст., зокрема вона стверджує, що він був «душею і мозком організаційної роботи» під час створення академічного товариства «Союз», мета якого – «об'єднати всіх руських (українських) академіків – студентів і викладачів – місцевого університету для товариського життя, наукового удосконалення, прищеплювати щиро українські почуття в серцях української молоді, підтверджувати любов до всього українського, діяти на користь народу» (с. 43).

Створивши словесний портрет Теодора Гартнера, окресливши його значення для українського національно-культурного відродження, Надія Денисівна, зацитувавши слова С.Смаль-Стоцького про те, що Гартнер «був правдивий чоловік, правдивий муж науки, що у всім шукав правди, чоловік

вповні зрівноважений, без ніяких упереджень, строго об'єктивний... Сама доброта», робить власний висновок: «Доброта, яка не давалася використати во зло а лише во благо. Бо була сильною, вольовою, з високим почуттям особистої та національної гідності і з почуттям обов'язку поважати таку ж гідність іншої людини, іншого народу» (с. 53). Зі сторінок аналізованого видання дізнаємося про його співпрацю зі С.Смаль-Стоцьким над створенням української граматики та його роль у справі запровадження фонетичного правопису в Західній Україні.

У рецензованій книзі вміщений також нарис про життя і діяльність Антона Кліма – буковинського педагога і громадського діяча, учителя гімназії в Чернівцях, директора української гімназії у Вижниці, крайового інспектора українських шкіл Буковини. Дослідниця на основі багатьох опрацьованих історичних джерел (1907, 1908, 1913, 1937 рр. та ін.) виписала його як одного з представників когорти великих ідеалістів, що «не зрадили своїх ідеалів, злеліяних чистою, гордою душею, які виховали тисячі свідомих себе українців, привчили їх до чесного життя» (с. 63).

Нарис «Що ж то за велика духовна сила була?» містить деякі штрихи до образу Антона Кобилянського, який, на думку Н.Бабич, належить до «тих, хто міг бути великим, але таким не став» (с. 68), «хто багато умів і багато міг» (с. 80). До опису життя і діяльності цього непересічного українця авторка залучає велику кількість неоднозначних висловлювань-характеристик його сучасників про нього.

Деякі сторінки біографії та грані творчості Юліана Юліановича Кобилянського репрезентовані в нарисі «Невтомний «переконаний філолог», у якому він представлений як прекрасний викладач класичних мов, чи не найперший в Україні укладач словників класичних мов, перекладач і методист української мови, який «усвідомлював, що лише освітою рідною мовою українці зможуть утвердити себе на Буковині і в австрійській державі» (с. 90).

«Особисто причетний до ідейного і культурного розвитку Буковини» – це розповідь про різноаспектну діяльність Великого Громадянина Зенона Кузеля: наукову, громадську, просвітницьку, викладацьку роботу, його зацікавлення бібліотекознавством та етнографією.

Діяльність мовознавця-славіста, класичного філолога, про якого позитивно відгукувався Ф.Міклошич, видавця «Руської бібліотеки» Г.Д.Онишкевича репрезентована в нарисі «Гнат Онишкевич – «муж науки і правдивого патріотизму».

До корифеїв української науки належить і вчитель української мови та літератури Української гімназії в Чернівцях, активний громадський діяч Микола Равлюк. Авторка представляє його і як талановитого педагога, і як науковця, який «був щирим українцем, який добре знав історію і давню літературу, ... подавав їх учням відповідно до свого характеру, бачення української перспективи і, зрештою, громадянської позиції, навіть відваги» (с. 123). Лаконічно проаналізована його лінгвістична праця «Про дієприкметники і дієприслівники у творах Г.Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Ю.Федьковича й В.Стефаніка».

Про Сергія Шпойнаровського, який в анормальних щодо українського населення умовах освіти не лише зберіг себе як українця, а й зростив чимало до себе подібних гімназистів, про його роль в утвердженні української мови в навчальних закладах Буковини, про його внесок у справу ознайомлення німецькомовного читача з українською літературою, зокрема з творами Т.Шевченка, зацікавлений читач дізнається з нарису «Усе, що встиг, – віддав навчанню молоді».

Серед поданих у книзі визначних особистостей вияскравлюється і талановитий учитель та теоретик науки методики, літературний критик Лев Ясінчук, якого Н.Бабич вважає одним із тих буковинських педагогів, які «працювали на національне відродження українців, на загальноукраїнське визнання українського шкільництва Буковини» (с. 146).

Кожна розповідь про видатних буковинців супроводжується розлогим списком джерел. Досить часто для ілюстрації висловленого на сторінках книги наводяться архівні матеріали, що робить рецензоване видання особливо цінним, оскільки таким чином оприлюднюються не відомі для загалу відомості й факти. Імпонує й те, що Н.Бабич як мовознавець особливо акцентує на внеску кожного

з репрезентованих діячів у справу плекання рідної мови, її розвою та впровадження в усі сфери життя мешканців краю.

У рубриці «Додатки» вміщено уривок «Буковина як «коронний край» Австрії (1849-1918pp.)» із книги колективу авторів (Д.Квітковський, Т.Бриндзан, А.Жуковський) «Буковина: її минуле і сучасне», виданої за межами України, а тому доступної для ознайомлення небагатьом, та розділ із праці С.Смаль-Стоцького «Буковинська Русь: Культурно-історичний образок», у яких висвітлено особливості періоду, коли жили і творили описувані дослідницею «15 не останніх із могікан».

Рубрика «Інформаційні окрушини» складається з кількох статей, у яких авторка аналізує деякі положення праць С.Смаль-Стоцького, В.Сімовича, О.Поповича, що стосуються проблем функціонування української літературної мови та її нормування («Одна чи дві літературні мови? (погляд академіка С.Смаль-Стоцького на проблему)», «Правописна справа» у часи С.Смаль-Стоцького і тепер», «Рецензія В.Сімовича на граматику С.Самль-Стоцького і Т.Гартнера та сучасне навчання граматики», «Навколишній світ дитини в граматиках і читанках Омеляна Поповича»). Як зазначає мовознавець, деякі міркування наших попередників не втратили своєї актуальності й сьогодні. У цій же рубриці наведені розвідки «Львівські і чернівецькі видання навчально-методичної книги в 2848-1898 pp.», «Лексикографічні праці випускників і викладачів першої української гімназії в Чернівцях» та «Україністика в бібліотечних фондах Відня».

Доречною у структурі аналізованої книги вважаємо рубрику «Шлях до пошуку, або бібліографічні нотатки», у якій на основі фондів наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Михайла Івасюка подано реєстри праць С.Смаль-Стоцького, О.Поповича, В.Сімовича та систематизовано друковані джерела про життя і діяльність названих буковинців. Значення укладеного бібліографічного покажчика важко переоцінити, адже він дасть змогу зацікавленим повніше досягнути спектр подвижницької діяльності цих особистостей, а також (що важливо!) скоротить шлях до їх пізнання.

Цікавими є спостереження Н.Бабич, висловлені в роботах «Науковий етикет і етика науковця (за листуванням В.Сімовича)» та «Стильова диференціація комунікативної поведінки українців», які увійшли до розділу «Дещо з научіння науки».

У «Післяслові» Н.Бабич ще раз наголошує на важливості справи, яку робили описувані нею особистості: «Вони були свідками, що без рідної мови, освіти рідною мовою не може розвиватися нація, що будь-яку матеріальну втрату можна повернути, надбати, а втратити мову – це втратити себе як народ, як націю. Тому безвідносно до свого основного фаху прогресивні культурні діячі Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. домагалися забезпечення права українців на освіту рідною мовою. І домагалися, і утримували позицію, і вдосконалювали себе і своїх однодумців... Завдяки їм народ прозрівав, і кожне нове покоління ставало свідомішим і освіченішим» (с. 305).

На зворотному боці вдало ілюстрованої обкладинки аналізованої книги авторка помістила такі слова Є.Сверстюка: «...на озлиднілому ґрунті виростають поодинокі постаті як голос самозбереження народу, що мусить висунути свою естафету в особі подвижника, який швидко згорає за всіх, як згоріли у нас тисячі безіменних, із забутими іменами і з великими іменами...». Із певністю можемо ствердити, що Н.Бабич зробила посильний внесок у справу ознайомлення сучасників зі славними попередниками, які працювали для розвою українства на Буковині. У її розповідях вони постають справді Будителями думки і духу. Їх великі імена через величні справи не загубляться в історії, не стануть забутими, бо зафіксовані не тільки в пам'яті народній, а й в ошатному томі, який, безперечно, стане у пригоді «Для поколінь нині сущих, що вивчають історію свого народу і своєї мови, що прагнуть постійного самовдосконалення і доручення до праці задля збереження історичної пам'яті (з анотації).

Цілковито погоджуємося з твердженням Н.Бабич про те, що «найкращим виявом вдячності є передання від покоління до покоління знань про тих людей, які в непростих умовах відсутності власної держави виборювали національне право на функціонування рідної мови у всіх сферах суспільного життя. Передання не лише в наукових монографіях для кола спеціалістів, а й для

кожного, хто вчиться в школі і прийде в суспільне життя як спадкоємець результатів попередньої боротьби за право бути собою на своїй землі» (с.15). Величезна заслуга Н.Бабич полягає в тому, що дослідниця взялася за таку важливу справу – висвітлити подвижницьку працю великих Добročинців минулого, щоб спонукати нас, сучасників, наслідувати їх, продовжувати напрацьоване ними задля майбутнього. А авторка, характеризуючи діяльність попередників у нелегких умовах їхнього часу, часто використовує паралелі зі сучасністю.

Наведемо для ілюстрації сказаного кілька її висловлювань: «Чи не варто сьогодні, як в «Українській ластівці» за 1933 р., звернутися до вчителів і учнів: «Читайте, дітоньки, твори незабутнього нашого Данила Млака (один із псевдонімів Воробкевича-письменника...), бо там знайдете не одно золоте зерно для вашої просвіти. Навчіться від нього любити нашу рідну мову так, як він її любив» (с. 30); «Розумію його (А.Клима. – *Л.П.*) сльози, бо і сьогодні ... безуспішно нагадуємо українцям їх долю і перспективу, їх мову і їхню зрадливість. Є і «джунглі» в нашому суспільстві, і «пазурі» не тих і не за те «деруть»... А чи не краще б отакого «інспектора», чесного і відповідального, на кожному місці в суспільстві мати?! І щоб такими ж дітей наших зростив?!» (с. 64); «Скільки великих синів і дочок твоїх, Україно, ... надто щиро любили тебе, а така любов вважалася і, думаю, ще довго вважатиметься, небезпечною для тих, хто її боїться» (с. 108) та багато інших. Таке доречне, на наш погляд, переплетення минулого й сучасності сприяє тому, що читачі (старші й молоді люди, зокрема і студенти Надії Денисівни) не пасивно поглинають певну інформацію, це спонукає їх до роздумів, до аналізу ситуації, врешті-решт, до дії, до активної громадянської позиції.

Хочемо відзначити, що рецензоване видання приємно вражає опрацюванням та оприлюдненням потужного фактологічного матеріалу, у тому числі з архівних джерел. По-науковому обґрунтованою, доступною, легкою для сприйняття є манера викладу у книзі.

На закінчення наведемо слова Н.Бабич, яка стверджує, що «народ, який знає своїх віджилих Добročинців, може розраховувати на світле майбутнє», і

просить-закликає: «Згадуймо, вивчаймо, примножуймо їхні справи, щоб не втратити себе» (с. 137). І в цьому нам якоюсь мірою допоможе рецензоване фахове видання.

Пена Л.І. Книга про сіячів розумного, доброго, вічного на ниві українства. Рец. на книгу: Бабич Н.Д. 15 не останніх із могікан: Педагоги і вчені Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ століття : науковий нарис. Чернівці : Букрек, 2010. – 329 с. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія.* 2013. Вип. 38-39. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 439-442.